

Agustín Rubio, *El patriciat i la nació: sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV*, Castelló/Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, vol. I: 335 pp. i vol. II: 348 pp. [«Col·lecció Germà Colón d'estudis filològics», 9.]

En el món de la filologia catalana coneixíem Agustín Rubio Vela per les seues valuoses contribucions documentals a la història de la llengua al País Valencià. A partir de l'obra que presentem se'ns descobreix també com un analista excel·lent del moment històric a què dóna suport la documentació —sempre de primera mà— que ell mateix continua aportant. Efectivament: el nostre autor havia publicat fins ara obres com *Epistolari de la València medieval* (1998-2003) o —en companyia de Mateu Rodrigo— *Antroponímia valenciana del segle XIV. Nòmnes de la ciutat de València (1368-69 i 1373)* (1997), que presentaven una part documental molt més nodrida que la prèvia d'estudi. Ara, amb *El patriciat i la nació... s'inverteix la tònica i, dels dos volums de què consta, l'apèndix documental es limita a la meitat del segon*. Per tant, Rubio Vela ens regala una anàlisi detallada del tema objecte d'estudi al llarg de les restants tres quartes parts del seu llibre (unes 460 pàgines). Això sí, al cos del text, el suport en documents és constant, tant dels aportats al mateix segon volum com dels publicats per ell anteriorment en altres obres.

El patriciat i la nació... s'estructura en tres capítols d'extensió molt desigual: «I. El particularisme valencià» [133 pp.], «II. La batalla política» [249 pp.], «III. Guerra, monarquia, crisi nacional (1460-1472)» [67 pp.], i un annex amb la documentació que permet aprofundir en els diferents aspectes tractats en els capítols. A més a més, el llibre va encapçalat per un pròleg del mateix autor i es tanca amb unes conclusions, tots dos apartats ben útils per al lector amb poc temps. A l'apèndix, hi trobem una relació de fonts impreses consultades, una bibliografia ben completa i un índex onomàstic.

El pròleg és la part «fundacional» de l'obra que no hauríem de botar-nos: Rubio Vela hi justifica convenientment l'objectiu del seu treball i, amb tota la humilitat del món, ens explica que ell no descobreix res de nou, si bé hi aprofundeix amb nova documentació. Certament, Joan Fuster, amb *Nosaltres els valencians* (1962), i Antoni Ferrando, amb *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980), ja havien assentat les bases de les conclusions a què arriba el nostre autor. Ara bé, ens mancava la profusió en la documentació i l'anàlisi detallada que ens aporta Rubio Vela. Però la major part del pròleg la dedica Rubio Vela a advertir-nos de tres qüestions fonamentals: la primera és que el tema que ell tracta no és mai central en els manuscrits que li serveixen de base sinó que s'hi diu de passada; la segona és que el rerefons ideològic que s'hi aboca és el de la minoria dirigent i no tenim garantia que fos compartit per una majoria del

poble, i la tercera, que cal anar amb compte a l'hora de fer interpretacions projectades interessadament cap al present. En aquest darrer punt insisteix més, per bé que en els altres dos es mostra reincident en una altra part del llibre (*Limitacions*, vol. II, p. 299). En tots tres casos, el nostre autor cerca l'objectiu higiènic de «curar-se en salut».

El primer capítol, «El particularisme valencià», queda ben resumit amb les mateixes paraules de Rubio Vela aplicades al vessant lingüístic: «Ens trobem, doncs, davant d'un procés que va suposar el desplaçament d'una denominació unitària de la llengua comuna per una altra de particular (...) des de la perspectiva valenciana, *català* era el nom assenyalatiu de l'idioma, el seu nom propi, mentre que *valencià*, resultava significatiu i connotatiu» (vol. I, pp. 17-18). Però la motivació de tal desplaçament no era lingüística sinó política: «[era] la ràpida maduresa aconseguida en els segles baixmedievals per aquell jove regne, important factor d'enfortiment de la monarquia, però causa també de forts desequilibris, tensions i desavinences a l'interior de la Corona d'Aragó» (vol. I, p. 23). En aquest sentit, Rubio Vela enumera els diferents esdeveniments històrics que van anar distanciant entre si els diferents territoris de la confederació i van acabar afeblint el sentiment comunitari que hi subjeia: la crisi de les unions d'Aragó i de València (1347-1348), el període de l'interregne a la mort de Martí l'Humà (1410-1412), la llarga absència de la cort d'Alfons el Magnànim (1432-1458) i la guerra civil catalana (1460-1472). Aquest allunyament refredarà els vincles *nacionals* entre els estats de la Corona d'Aragó i els farà entrar en inferioritat de condicions en la unió dinàstica amb Castella (1479).

I d'aquesta manera arribem a la que podem considerar la contribució bàsica de Rubio Vela en la present obra: el concepte de *nació* aplicat a «la *nació* medieval dels valencians», estafent el títol del famós llibre de Joan Francesc Mira (1997). A la vista de la vastíssima documentació aportada per Rubio Vela, hauríem de dir que els valencians «compartíem» amb altres pobles dues *modalitats* de nació: la «dinàstica», amb la resta dels estats de la Corona d'Aragó (vol. I, p. 57), i la «lingüística», amb el Principat de Catalunya i el Regne de Mallorca (vol. I, p. 72). Però, a més a més, hi havia una tercera modalitat exclusiva dels valencians: la «nació política» (o *regnícola*), referida al marc estricte del Regne de València (vol. I, p. 91). Les dues primeres serien les modalitats heretades de l'estat on havia nascut el Regne de València, i la tercera seria la que anirà conformant-se a partir de la consolidació del nou regne. En suma, es pot afirmar que els valencians dels segles XIV i XV pertanyien simultàniament a «nostra nació aragonesa, valenciana e catalana» (vol. I, p. 96), com l'anomenava el cronista Pere Miquel Carbonell (1495-1513); tenien el seu origen etnicolingüístic en la *nació catalana* (vol. I, p. 77), i, jurídicament, constituïen la *nació valenciana* (vol. I, p. 141). Quan, per les raons que hem vist, s'aflixen els llaços amb els altres territoris

de la Corona d'Aragó i, sobretot, amb el Principat de Catalunya, el concepte de nació va quedant referit en exclusiva als límits del Regne de València. I d'ací, el camí a la integració en un nou marc *nacional* de més ampli abast, com era el de les corones unides de Castella i Aragó, ja estava aplanat.

El capítol segon, «La batalla política», es dedica a subministrar-nos dades per a entendre l'evolució d'aquestes identitats nacionals al País Valencià. Per això comença descrivint els conflictes que el Regne de València creixent sosté amb Aragó, d'una banda, i amb Catalunya, de l'altra. En el fons és la mateixa batalla perquè l'oligarquia valenciana discuteix la supremacia que ostenten els dos membres fundadors de la confederació. Amb Aragó el conflicte prové de la frustració històrica dels nobles valencians d'ascendència aragonesa per no haver aconseguit crear un regne valencià (més) «aragonès»; per això reivindiquen adesiara el manteniment del fur d'Aragó que ja regeix en moltes poblacions de senyoriu valencianes. L'oligarquia valenciana del cap i casal s'hi resisteix i defensa els furs valencians com a única base legislativa per a regir a tot el Regne de València. Els nobles recorren a un debat històric per a intentar legitimar el fur aragonès en terres valencianes: argumenten que la participació dels aragonesos en la conquesta de Jaume I va ser predominant (vol. 1, pp. 179, 181). El patriciat valencià al·lega que tant hi participaren aragonesos com catalans. Curiosament, els valencians «pro-aragonesistes» tenien el català com mitjà d'expressió (vol. 1, p. 91); és a dir, la llengua no formava part del joc d'identitats.

Amb Catalunya, el conflicte és econòmic; els dos països estan abocats a la Mediterrània i competeixen per unes mateixes rutes comercials. Quan el Regne de València supera Catalunya demogràficament i econòmicament, comença a posar en dubte l'hegemonia de Catalunya al si de la Corona d'Aragó i reclama una participació valenciana equivalent. Els valencians volen tenir representants als organismes centrals de la cort reial, radicats a Barcelona, als consolats marítims, a l'Estudi General de Lleida (única universitat llavors de la Corona d'Aragó), etc. Davant l'oposició catalana, els valencians reaccionen en contra que els catalans puguen exercir càrrecs al Regne de València; entre d'altres arguments, hi ha el de l'*estrangeria*, un concepte tan proteic com el de *nació*, perquè s'aplicava tant als realment *estrangers* com a súbdits dels altres estats de la Corona d'Aragó (això sí, «acusant-los», en forma sinonímica, amb el terme de *forasters*). Paral·lelament, els valencians reaccionen contra la consideració de Barcelona com a *comuna pàtria*, això és, a exercir com a capital de la confederació, cosa que implicava el manteniment de les institucions amb jurisdicció en tot l'àmbit de la Corona d'Aragó.

En aquesta darrera «batalla» ja no és solament el Regne de València, sinó també el d'Aragó, els que «planten cara» a Barcelona per a reclamar una descentralització.

La lluita dialèctica entre les oligarquies de València i Barcelona puja de to. Els valencians acusen «aqueixos senyors de catalans» d'entrebancar el procés descentralitzador. Al final aconseguen la creació de vicescancellers territorials: un per a Aragó, un altre per a València, i un tercer per a la resta del territori; al Regne de València es crea la Magistratura (i arxiu) del Mestre Racional (un alt funcionari en qüestió de finances), i, a principis del segle xv, es desmembra l'Arxiu Reial, amb seu a Barcelona, per a crear els arxius particulars dels regnes de València i d'Aragó. Però la revenja de Barcelona se centra sobre València; moltes naus valencianes que circulen davant del Principat són assaltades per catalans en autèntics actes de pirateria amb el propòsit de perjudicar l'economia valenciana.

El tercer capítol, «Guerra, monarquia, crisi nacional (1460-1472)», seguint una línia *in crescendo* en les rivalitats internes dels països de la Corona d'Aragó, es dedica de ple a la causa que més els va dividir: la guerra civil del Principat. Així, quan Catalunya entra en guerra contra Joan II, són excepcionals els territoris de la Corona que donen suport als rebels catalans (Jaume Safont, *Dietari o Llibre de Jornades; apud Rubio*, vol. II, p. 105):

En aquest temps de la dèssús dita guerra, fas ací menció e memòria com les ylles de Sicília, Serdenya, Mallorques, Manorcha, ço és, la vila de Ciutadella, e no pas Mahó, Eyviça, regne de Aragó e regne de València, tots e totes foren enemigues e guerrejaren ab lo Principat de Cathalunya a favor del rey Johan.

I una altra volta és el patriciat valencià el que viu els enfrontaments més importants amb Catalunya, atès que s'ha erigit en el gran valedor de la monarquia. S'hi afegí també la queixa que els catalans s'han aliat amb els castellans per a aconseguir els seus fins, cosa que fa témer els valencians per la pròpia seguretat a causa de la frontera tan extensa que presenta el Regne de València amb Castella; en canvi, Catalunya n'està més arrecerada, sense fronteres directes. Pau Viciano (2014: 246), en una ressenya sobre el llibre de Rubio Vela, basant-se en un altre treball del mateix autor ressenyat, fa veure que el patriciat valencià també temia que el poble valencià, emparant-se en els seus sentiments, pogués rebel·lar-se com havien fet els catalans, o bé que els catalans entraren en el Regne. Fos com fos, el final de la guerra, amb el triomf reialista —i de la resta de la confederació sobre Catalunya— distanciaria el Principat dels altres regnes, especialment del valencià, amb la qual cosa la nació i la llengua comunes en resultarien afectades perquè s'hi imposarien els particularismes (tant a Catalunya com al País Valencià) i s'iniciarien els camins separats que han seguit fins avui.

I no continuem en el relat del contingut del llibre de Rubio Vela perquè l'envergadura d'una obra monumental com la present, de la qual només hem fet un petit

(i selectiu) tast, ens duria a sobrepassar els límits d'una recensió. Tanmateix, conscients que la qualitat del llibre no se'n ressentirà, no volem acabar sense fer algunes puntualitzacions de cara a ser tingudes en compte (o contraargumentades) en una edició futura. En primer lloc, cal fer esment del nivell de llengua normativa de la redacció. En general és impecable —i altament valorable en un no catalanoparlant d'origen—, però hi ha uns detalls mínims que palesen un castellà subjacent:

La prolongada absència d'Alfons el Magnànim hauria contribuït posteriorment a que els Estats es tancassen més en si mateixos.» < *a que* sense caiguda de preposició (vol. I, p. 24);

La creació *ex novo* del regne obligava a crear una denominació per a ell i una altra per als seus habitants» < *para él* no aplicat a persones (vol. I, p. 47; *passim*).

Junt amb les [notes] que Miralles va anar prenent (...) n'hi trobem altres...» < *junto a* (vol. I, p. 100; *passim*);

La marginació del qual res tenia a veure amb la falta de virtuts o mèrits propis» < *res* preverbal (vol. I, p. 293);

D'acord amb l'ordenat pel seu marit» < *lo ordenado* (vol. II, p. 209);

En segon lloc, criden l'atenció alguns noms que usa l'autor: el rei *Pere el Cerimoniós*, quan és esmentat amb l'ordinal, aquest és sempre *IV*, que correspon a la numeració del Regne d'Aragó, mentre que no és esmentat mai com a *Pere III*, que és l'habitual en els estudis de filologia catalana perquè corresponia a la numeració seguida al Principat de Catalunya (Ferrando & Nicolás 2011: p. 134) ni tampoc, *Pere II*, com tocaria a la perspectiva valenciana que adopta Rubio Vela en la seua obra perquè aquest seria l'ordinal corresponent al Regne de València. (En conseqüència per al nostre autor, *Pere el Gran* és *Pere III*). Un altre nom que usa Rubio Vela al cos del text és el de *Olf de Pròxida*, que en la documentació aportada és sempre *Olfo de Pròxida*; també apareix com a *Olf* a l'índex onomàstic, que inclou també les ocurrències dels ítems a l'apèndix documental. Ens preguntem si *Olf* és una catalanització moderna que aplica l'autor del llibre. En canvi, Rubio Vela aplica una castellanització actual a *Pere Pardo*, que apareix així al recull documental (això sí, només hi ha un document que l'esmenta), però ell, al cos del text, el cita com a *Pero Pardo*, amb el nom en castellà. Finalment, cal fer constar un nom de lloc possiblement erroni: *Petrés*, que apareix a l'apèndix documental en lloc de *Petrer*, atès que el document que cita aquesta última vila ofereix referències explícites al senyor local (Garcia Joffre de Loaysa) i a la Governació d'Oriola, on pertanyia *Petrer*, una localitat actual del Vinalopó Mitjà (*Petrés*, per contra, pertany al Camp de Morvedre).

I encara un darrer detall pel que fa a les fonts i la bibliografia: les referències comencen pel nom de pila de l'autor (o la lletra inicial, sense un criteri fix), cosa que, a pesar de seguir-se l'ordre alfabètic del (primer) cognom, entrebanca lleugerament la recerca dels treballs que s'hi apleguen; curiosament, no hem observat en altres números de la mateixa col·lecció editorial que hom seguísca aquesta mena de presentació bibliogràfica.

BRAULI MONTOYA ABAT
Universitat d'Alacant
brauli.montoya@ua.es

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FUSTER, J. (1992) *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62.
- FERRANDO, A. (1980) *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, Institut de Filologia Valenciana.
- FERRANDO, A. & M. NICOLÁS (2011) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Editorial UOC.
- MIRA, J. F. (1997) *Sobre la nació dels valencians*, València, Eliseu Climent.
- RUBIO, A. (1998) *Epistolari de la València medieval (II)*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2003 [1a ed. 1985]) *Epistolari de la València medieval (I)*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUBIO, A. & M. RODRIGO (1997) *Antroponímia valenciana del segle XIV. Nòmimes de la ciutat de València (1368-69 i 1373)*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VICIANO, P. (2014). «Sobre la nació (medieval) dels valencians. Unes reflexions a propòsit d'*El patriciat i la nació* d'Agustín Rubio Vela», *Afers*, 77, pp. 243-252.